

رههنده ئالۆزه كاني پيكداداني توركييا و په كه كه له ههريمي كوردستان

18-07-2024

نووسه ره كان

زريان روژه لاتي

كورت: توركييا له مایسی 2019-وه تا ئیستا شهش دانه ئوپه راسیونی چنگولی كردوو و به شیوه په کی جیواز له وانهی پیشوو، بنكه و باره گای زیاتری له ناوچه شاخاوییه كان داناه بو ئه وهی كه په كه مین هیله كانی گواستنه وه و لۆجستیکی په كه كه بچرینن. به پپی ئه و لیکۆلینه وه په ی كه له داتاكانی جوگرافیای توندوتیزییه ریكخراوه كانی UCDP كردوو مه، له ماوهی نیوان 2019 تا كۆتایی 2023، ژمارهی رووداوه كانی نیوان تورکیا و په كه كه له ههریمی كوردستان 737 دانیه و له وه شدا، ریژهی 77.88% ی له وه هیله دا رووبداوه.

له دواى جەزنى قوربانەو شەپۆلێكى ديكەى جموجۆلە سەربازىيەكانى توركيە و پەكەكە لە سنوررى پارێزگای دھۆك دەستى پێكردوو. پێكدادانەكان زیاتر لە ناوچەكانى باكورى قەزای ئامیدى لە پارێزگای دھۆك چڕن، بەلام ئەگەرى پەلھاویشتنى شەپ بۆ شوپىنىكى وەك چىاى گارە كە زیاتر لە 40 كم لە قوولایى خاكى ھەرىمى كوردستاندا، بە پەكێك لە خالەكانى وەرچەرخان لە گۆرانی جوگرافىاى پێكدادانى توركيە و پەكەكە ھەژمار دەكریت كە دەتوانیت ئاسەوارى گرنكى سیاسى و سەربازى لەدواى خۆى بەھێلێتەو. ھەلبەت دۆخى ئیستای رۆژھەلتى نێوھراست و بارودۆخى پێكدادانەكانیش دەریدەخەن كە لەوانەى ئەم بابەتە زیاتر لەوھى كە چاوەرێ دەكریت درێژە بكێشیت.

رەھەندى جیۆپۆلەتیكى پێكدادانەكان

پێكدادانەكانى ئەم دوايەى توركيە و پەكەكە، پەيوەندیەكانى پارتى و پەكەكەى كردوووتە بەرمىلىكى بارووت، پارتى باس لەو دەكات كە پەكەكە شەرى ھیناوتە ناو قوولایى ھەرىمى كوردستان و پەكەكەش پارتى بە ھاوکاریى توركيە تۆمەتبار دەكات. ھەرچۆنێك بێت، لەوانەى پالئەرى سەرەكى رواداوەكانى ئیستا زیاتر لە گرنیەكى نێوخوا، رەھەندیكى جیۆپۆلەتیكى بەھێزترین لە پشت بێت. توركياش ئەوھى پێشان داوھ كە بۆ دۆخى نااسایى چاوەرێ مۆلەت لە عێراق یان ھەرىمى كوردستان ناكات وەك چۆن لە سالتانى نەوھەكاندا ئەوھى كرد. سەرۆكۆماری توركيە پنیواپە بوومەلەرزەى جیۆپۆلەتیكى لە دنیای داوھ و لە ئەنجامى ئەوھشدا ناسەقامگیرى سیاسى و سەربازىيەكان بەردەوام دەبن.

توركيە لە درێژەكێشانی ھەردوو **شەرى** رۆسیا- ئۆكراینا ھەروھەا، شەرى ئیسرائیل- ھەماس **نیگەرانی** و پنیواپە كە بەردەوامى ئەوانە كاریگەرى لەسەر ئاسایشى نەتەوھى ئەوان دادەنیت. بە ئەگەرى زۆر نیکترین نیگەرانی توركيە لەوھى كە ئەگەر ھەردوو شەپەكە فراوانتر بن، ئەوا دەرفەتى پەكەكە بۆ دەستخستنى چەك و یارمەتى دەركى زیاتر دەبیت. بۆ نموونە ئەگەر توركيە بەھۆى ئەندامبوون لە ناتۆ، لە ئەگەرى فراوانبوونی شەرى رۆسیا- ئۆكراینا ھەلۆیستىكى پالپشتیکارانەى زیاترى بۆ ناتۆ ھەبیت، ئەوسا ئەگەرى دەسكەوتنى چەكى رۆسى بە تايبەت مووشەكى زەوى بۆ ئاسمان، یان تەكنەلۆجىاى ئۆكراینى لە بازارى رەش لەلایەن پەكەكەوھە زیاتر دەبیت. حكومەتى ئیسرائیلیش چەند جارێك لە دژی پشٹیوانى ئەنقەرە لە ھەماس باسى كێشەى كوردی لە توركيە كردوو و، ئەنقەرەش نیگەرانی لەوھى كە ئەگەر ئەو شەپە فراوانتر بێت، ئەوسا قسەو باسى ھاوکاریى راستەوخۆ یان ناراستەوخۆى ئیسرائیل و ھاوپەیمانەكانى بۆ پەكەكە بێتە كردهی. سەرۆكۆماری توركيە لەدواى بەشداری لە لووتكەى 75 سالتى ناتۆ رایگەیاندا كە ھینشتا زۆر **دوورن** لەوھى كە لە بابەتى ھاوکاری لە پێشەسازى سەربازى و شەرى دژی تیرۆردا لەگەل ھاوپەیمانەكانیان بگەنە ئەو رێكەوتنەى كە دەیانەویت.

ئەردۆغان بەشێوھەكى رۆنتر باسى لەوھە كردوو كە جوگرافىا، ھەم دەرفەت ھەم مەترسى بۆ دروستكردوون و توركيە ئیستا ناتوانیت لە نێوان بلۆكى رۆژھەلات و رۆژئاوادا بەلای ھىچ كامیاندا بېشكینیتەو، بۆیە ھاوشانى پەيوەندیەكانى لەگەل ناتۆ، پەيوەندیەكانى لەگەل چین و رۆسیاش **كەشەپێداوھ** و چاوى لە ئەندامى بریکس و رۆلى زیاترە لە رێكخراوى ھاوکاری **شانگھای**. توركيە پنیواپە كە دەتوانیت لەرپى گەشەپیدانى پەيوەندى سیاسى لەگەل وڵاتانى ناوچەكە بە تايبەتى عێراق و ئێران، ھەروھەا ئاسایكردنەوھى پەيوەندیەكانى لەگەل سووریا و ئەگەرى زیندووكردنەوھى رێكەوتنامەى **ئەدھنە** جموجۆلەكانى پەكەكە سنووردار بكات. بەلام لەرووى سەربازىيەوھە خواستى دروستكردنى ناوچەبەكى پارێزراوى لە باشوورى سنوورەكانى ھەبە كە لە سالى 2016-وھ لە سووریا و لە 2019-وھ لە ھەرىمى كوردستان دەستپێكردووھ.

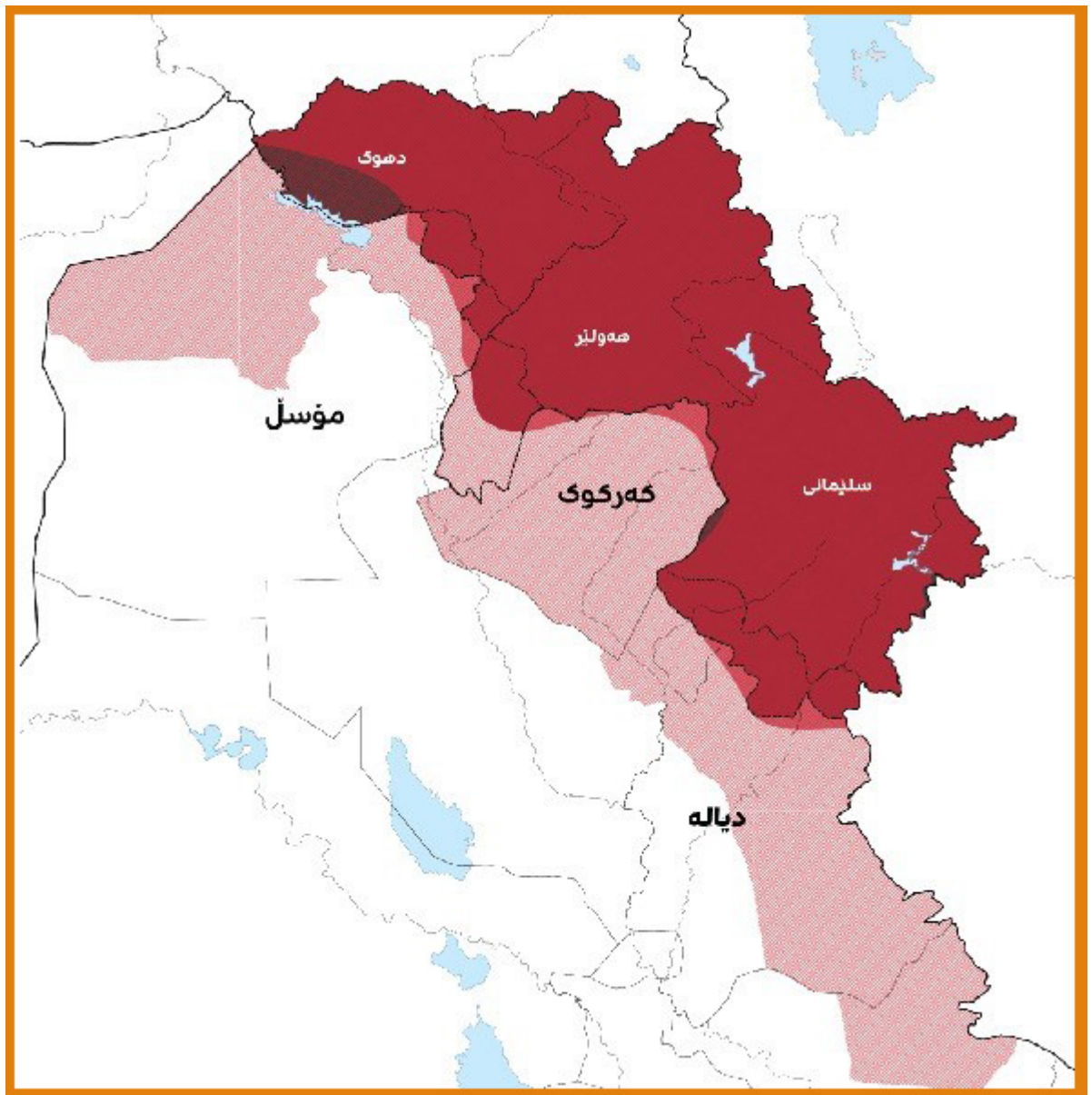
بەرپرسیانى توركيە ھێلەكانى پاراستنى ئاسایشى نەتەوھى خۆیان تا ئەودىو سنوورەكانى میساقى مىللى سەیر **دەكەن** كە لە مەجلیسى مەبعوساندا لە سەرھەتای سالى 1920 دا قبوولكراوھ و پارێزگاکانى ئیدلب و ھەلب لە سووریا تاوھكو ھەرىمى كوردستان لەخۆ دەگریت. بێگومان ئامادەى سەربازىيە توركيە لە باكورى سووریاوھ تا ھەرىمى كوردستان لە چوارچۆھى ئەو روانگەى زیاتر واتادار دەبیت.

كات و جوگرافىاى پێكدادانەكان

وھزىرى بەرگریى توركيە رایگەیاندووھ كە لەرووى كاتەوھ، دەیانەویت بەرلەوھى بەفرى زستان بنیشیتەوھ، قوفلێك لە زنجیرە ئۆپەراسیۆنەكانى چنگۆل بەدەن و كۆتابى پنیوھینن. وھكو شوپىنىش چىاى گارەى وەك ئامانجى كۆتابى داناوھ و دەلى تا پەكەكەى لێ

ماڤىت بەردەوام دەيىن. پەكەكەش رايگەياندووہ كە ھىشتا ئەوان لە ناوچەيە ھەن و لە ھەموو شوڤىنىك شەر **دەكەن**. پىندەچى ئامانجىكى توركيە تۆكمەكردنى سنوورەكانى جوگرافىيە ئىستاي شەرى خۆي لەگەل پەكەكە بىت. لە ماوہى نىوان 2019-2023 دا بە گشتى 1154 رووداوى توندوتىژى رىخراو لە نىويشياندا پىكدادانى سەربازى لە نىوان پەكەكە و توركيە رووياندوہە كە نىزىكەى 74% لى لە خاكى ھەريمى كوردستان بوو. بەمەش توركيە جوگرافىيە شەرى پەكەكەى گۆريوہ و لە خۆي دوورىكردوہتەوہ. توركيە دەپەويت ھىلىكى ئەمنى لە خواكورك لە سنوورى پارىزگاي ھەولير تاوہكو ھەفتانين لە دەوك پىكەوہ بەستىتەوہ. بىجگە لەوہش، بە ئەگەرى زۆر ئامانجى توندوتىژكردنى ئەو خال و بنكە سەربازىيانەى ھەيە كە لەداوى 2019-وہ دايناون.

سالى رابردوو پەكەكە لە زستاندا ھىرشى كردبووہ سەر دوو بنكەى سوپاي توركيە و بەوہش دەريخستبوو كە تەنانت ئەگەر بە شىوہيەكى سنووردارىش بىت، لەوانەيە ھەم بۆ خۆپاراستن لە درۆن، ھەميش بۆ پىكدادان لە كاتى بەفر و بارانى زستانەدا رىزگايەكى دۆزىبىتەوہ. بۆيە توركيە دەپەويت نىزىكترين بەرەى پشتەوہى پەكەكە بە شوڤىنەكانى وەك مەتىن، ھەفتانين، ئافاشين و باسيان بكاتە ئامانج. چىبوونەوہى پىكدادانەكانيش لە بەشى باكوروى ھىلى ئامىدى - دىزەلوك كە رىزگايانى بەستەوہى گارە بە ناوچە شاخاويەكانى نىزىكى سنوور لە خۆ دەگرىت، ئەو گرىمانەيە بەھىزتر دەكات.

تا پىش سالى 2019، بايەخى ھىلىكى سنوورى كە لە ناحيەى دەركار لە زاخۆ دەستپىدەكات و شوڤىنەكانى وەك ھەفتانين، مەتىن، گەلىي زاپ، گەلىي بالندا بەرەو ئافاشين و باسيان لە نىزىك سنوور لە خۆ دەگرىت و لەوئىشەوہ بەرەو خواكورك و خىزىرە لە سنوورى پارىزگاي ھەولير شۆر دەبىتەوہ، بۆ ھەردوولا زياتر بوو.

توركيە لە مايسى 2019-وہ تا ئىستا شەش دانە ئۆپەراسىونى **جىنگولى** كردووہ و بەشىوہيەكى جياواز لەوانەى پىشوو، بنكە و بارەگاي

ناوچە جېناكۆكەكان تاوھكو شەنگال لەگەل ناروونى دۆخى ئىدارى پاریزگاكانى دبالە و كەركووك، لەگەل كرزىبەكان سەبارەت بە ئىدارەى خۆجىيى لە موسل، ئامادەى گرووپە چەكدارەكان لە سووریا و ھەروەھا ھەبوونى ئىدارەى خۆسەرى رۆژئاوا بە ئەلقەكانى نفوزى ئىران لە مىلى باشوورى توركياو بەھىزتر دەكەن كە بە ھەبوونى پەكەكەش لە ھىلىكى نىوان قەندىل - ھەفتانىن لە سنوورەكانى رۆژھەلات- باكورى ھەرىمى كوردستانو ھەرىندراوھ.

بە ھۆى ئەو دۆخو، تەننەت ھەولپىرىش ھەولپداوھ كە زىاتر لە جاران پەيوەندىبەكانى خۆى لەگەل تاران و بەغدا ئاساىى بكاتوھ. بۆبە بە ئەگەرى زۆر ھاتنى توركيا بۆ شوپىنىكى وەك گارە نارەزايى گرووپە چەكدارەكانى عىراقى لىدەكەوئتەوھ. لەوانەبە لایەنى عىراق بۆ دەرچوون لەو كرفتە، كىشەبەكى كەورەى لەگەل گەمارۆدانى چياكە و گرتنى رىگاكانى ھاتوچۆى گارە بۆ شوپىنەكانى وەك مەتىن، ھەفتانىن، زاپ، گەلى بالندا و ئافاشىن و باسىان نەبىت. سالى 1992 لە دواى شەرى بەرەى كوردستانى و توركيا لەگەل پەكەكە، بەشكىك لە ھىزەكانى ئەو رىكخراوھ لە بادىنانوھە چووبوونە زەلى لە سنوورى پارىزگای سلېمانى. بۆبە دوور لە چاوەپانى نىبە كە ئەگەر ھەولپكىشى ھەبىت بۆ رازىكردنى پەكەكە بۆ چۆلكردنى چياى گارە يان لانىكەم كەمكردنەوھى ھىز و جىگۆركى شوپىنەكانىان كە پىدەچىت، دواجار توركياش پى رازى بىت.